

Darko Gavrilović, Fakultet za evropske pravopolitičke studije, Sremska Kamenica

**SVETUZAR PRIBIĆEVIĆ - PARISKI EMIGRANT
KORESPODENCIJA KAO IZVOR ZA ANALIZU PRIBIĆEVIĆEVOG ODNOSA PREMA
DRŽAVNOM UREĐENJU KRALJEVINE JUGOSLAVIJE**

Sažetak: Namera autora je da prikaže političko delovanje Svetozara Pribićevića, u periodu od odlaska u emigraciju do napuštanja Francuske 1936. godine, kroz korespodenciju koju je imao sa najbližim saradnicima, rodbinom i poznatim ličnostima iz tadašnje evropske političke scene. Težište rada bilo je na Pribićevićevoj ulozi u rešavanju složene problematike srpsko - hrvatskih odnosa kao i na okupljanju opozicije koja bi trebala da dovede do rušenja diktature kralja Aleksandra. Posmatran je i njegov stav prema državnim koncepcijama; centralizmu, federalizmu kao i prema unitarizmu.

Ključni pojmovi: Svetozar Pribićević, Samostalna demokratska stranka, Hrvatska seljačka stranka, Seljačko - demokratska koalicija, Vladko Maček, unitarizam, federalizam, centralizam, hrvatsko - srpski odnosi, Beograd, Brus, Prag, Pariz.

Proglasom od 6. januara 1929. godine kralj Aleksandar je ukinuo Vidovdanski ustav, raspustio političke stranke i objavio diktaturu. Tim činom, pod izgovorom da želi da ostvari nacionalno jedinstvo svih Jugoslovena, odnosno da želi da ostvari snažnu državu bez posredništva političkih stranaka, kralj je ukinuo i poslednje tragove parlamentarizma i postao vladar čijoj se samovolji više niko nije mogao da odupre.

Neki političari su shvatili diktaturu kao pokušaj da se energičnom akcijom reše gorući problemi u zemlji. Međutim, Svetozar Pribićević nije tako mislio. Osim što je tražio povratak parlamentarizmu i ukidanje diktature, on je smatrao da se hrvatsko pitanje u državnoj zajednici i srpsko pitanje u Hrvatskoj ne mogu da reše bez aktivnog učešća političkih predstavnika hrvatskog naroda kao i srpskog naroda iz Hrvatske. Tako je ostao dosledan promeni političkog kursa iz 1927. godine kada je prišao osnivanju Seljačko - demokratske koalicije (SDK). Dok se Pribićević 1929, kao što vidimo, sve otvorenije izjašnjavao za preuređenje države i na taj se način priklanjao pogledima njegovog političkog saradnika iz SDK Vladka Mačeka, u delu vođstva sopstvene Samostalne demokratske stranke (SDS) sve više je izazivao nezadovoljstva. Tako su se u stanu Prvislava Grisigona već u januaru 1929. godine okupili nezadovoljnici iz vođstva stranke i nakon savetovanja odlučili da zatraže od Svetozara Pribićevića da podnese ostavku na mesto predsednika stranke, pa su mu čak i sugerisali da napusti zemlju.. Njihov izveštaj i zahtev da napusti predsedničko mesto, Pribićević je odbio i time produbio već postojeći razdor u stranci.¹ Tako se Pribićević posle proglašenja diktature našao pod udarom jednog broja političkih saradnika iz redova svoje stranke.

Treba imati na umu da je nezadovoljstvo Pribićevićem unutar stranke otpočelo, doduše u mnogo manjem obimu, još od vreme kad je odlučio da sa Radićem uđe u koaliciju, da bi postalo veće posle atentata u Skupštini, kada je Pribićević počeo da radikalizuje svoja stanovišta i da bi konačno kulminiralo posle

¹ Arhiv Jugoslavije (dalje AJ), legat J. M. Jovanovića, pismo Prvislava Grisigona, od 1.3 1933. godine, poslato određenom broju ličnosti posle izlaska Pribićevićeve knjige.

proglašenja diktature kada se Pribićević u celosti priklonio stanovištu HSS-e. Ovaj Pribićevićev obrat imao je za neposrednu posledicu to da ga je napustio izvestan broj članova stranke i da su se priklonili kralju, a za neuporedivo veću posledicu njegovo hapšenje i internaciju u Brus. Tek meseca jula 1929. godine, zbog bolesti, Pribićević je prebačen iz Brusa u beogradsku bolnicu, gde je pod policijskim nadzorom ostao dve godine. Za to vreme, on je pao u duboku duševnu krizu što je bilo sasvim razumljivo ne samo zbog političke izolacije u kojoj se našao već i zbog toga što nije mogao da dođe u kontakt sa svojom porodicom.

Politička akcija koju su braća Pribićević i njihovi saborci povelili u inostranstvu, a koja je bila vezana za upoznavanje svetske političke scene sa sudbinom koja je pogodila Pribićevića, uskoro je urodila plodom. Njegov slučaj je uzbudio javnost u Evropi. Iz inostranstva su stizale intervencije za njegovo oslobađanje. Iz Praga se za Pribićevića založio lično František Hlavaček. Konačno, 23. juna Pribićeviću je saopšten akt upravitelja grada Beograda Manojla Lazarevića na osnovu kojeg se odustaje od njegove internacije u Brus, da bi, nedugo posle toga, vlada donela odluku o njegovom oslobađanju. Krajem jula 1931. godine, Pribićević je napustio Kraljevinu Jugoslaviju, u koju se nikad više nije vratio. Otišao je u Prag.

Tokom leta, koje je proveo u Pragu, u Kraljevini Jugoslaviji pripremale su se promene, koje su navele vođe opozicije na sve učestalije kontakte i razmene mišljenja. Tako su stranke srpske opozicije ponovo podnele Seljačko – demokratskoj koaliciji platformu za sporazum o zajedničkom delovanju u novoj političkoj situaciji.² U stvari radilo se o tome da su kralj i vlada imali nameru da pronađu nove oblike i metode za režim koji je uspostavljen Manifestom od 6. januara 1929. godine. Kralj je imao nameru da otvoreni apsolutizam zameni prikrivenim apsolutizmom, što se njegovom Proklamacijom od 3. septembra 1931. godine i desilo. U Proklamaciji je naglašeno kako je kralj taj, a ne vlada ili Skupština, koji daje Ustav Kraljevine Jugoslavije. U Ustavu je kralj istaknut kao najviši organ državne vlasti kojem je sve podređeno, a osim toga je i politički neodgovoran jer «kraljeva ličnost je neprikosnoveni» piše u Ustavu (čl. 35) «Kralju se ne može ništa u odgovornost staviti, niti kralj može biti tužen.»³ Ovim ustavom je zadržano centralističko ustrojstvo države, a iz njegovih odredbi vidljiv je i njegov unitaristički stav prema nacionalnom pitanju.

Pribićević je o ovim promenama u zemlji bio obavešten, ali iz sasvim razumljivih razloga, nije mogao da bitnije utiče na njih. U to vreme, lični kontakti sa ostalim političarima iz Kraljevine Jugoslavije svedeni su na minimum, ali Pribićević je ipak, preko pisama, uspevao da održi veze sa kolegama u zemlji.

Ipak, tokom leta, njemu je pošlo za rukom da se sretne sa Antom Trumbićem, koji je zbog bolesti doputovao u Karlove Vari. Tamo su razgovarali o tome kako da se organizuje borba protiv kraljevog režima. U tom razgovoru obojica su označili kralja kao glavnog krivca za tešku političku situaciju u državi. Trumbić je tom prilikom insistirao da se kralju pruži otpor u zemlji, a da nosioci tog otpora treba da budu vođe raspuštenih stranaka i bivši narodni poslanici. «Oni su dužni istupiti i pokazati svojim primjerom put narodu,» rekao je tom prilikom Trumbić.⁴ Trumbić je rekao Pribićeviću kako smatra da je nužno da se donese manifest

²T. Stojkov: «Građanska opozicija i skupštinski izbori od 8. novembra 1931», Istorija 20.veka, Zbornik radova IV, Beograd 1962, str.254 – 258.

³ Ovaj ustav je poznat po dva imena: Septembarski ustav, odnosno, Oktroisani ustav.

⁴ Lj. Boban: «Prilozi za biografiju Ante Trumbića u vrijeme šestojanuarskog režima (1929 – 1935)», Historijski zbornik XXI-XXII, Zagreb 1968-1969, str.13,14.

koji bi zajednički potpisale vođe raspuštenih stranaka i svi bivši poslanici tih stranaka. Taj korak upoređivao je sa Riječkom rezolucijom koja je proizvela «veliki lom i donijela važnih posljedica.»⁵

Pribićević je pažljivo saslušao Trumbića, a jednom Trumbićevom beleškom bio je posebno impresioniran. Ona se odnosila na to da pre bilo koje akcije Pribićević mora da se vrati u zemlju. Trumbić je smatrao da je Pribićevićov povratak nužan, ali i lako izvodljiv, jer protiv njega nije pokrenut nikakav sudski postupak. Pribićević je prihvatio Trumbićev predlog i nedugo posle je pisao o tome svom političkom saborcu Vladku Mačeku. Međutim, Maček ga je sprečio da se vrati u zemlju, jer je smatrao da nikakav otpor režimu nije neophodan, već da treba čekati, jer će se, po njegovom mišljenju, diktatorski režim sam istrošiti.

Tih dana Pribićević je beležio i svoje misli o statusu koji bi Hrvati trebali da imaju u preuređenoj državi. On je smatrao da «Hrvati se ne mogu zadovoljiti praznim rečima ... nego traže takovo državno uređenje, koje će im osigurati tekovine istorijskog razvoja, individualitet i ravnopravnost u državi. Jedared za svagda treba uočiti činjenicu, da Srbi iz Srbije, sve kad bi svi ostali Srbi bili solidarni s njima u politici, ne mogu silom vladati nad Hrvatima, niti imaju ikakva prava na to.»⁶ Dakle, Pribićević je prećutno prihvatio federalizam, jer je hrvatski narod, u to vreme u velikoj većini bio za HSS-u, samim time i za federalističko preuređenje države. Razmišljajući na ovaj način, Pribićević je radikalizovao svoje stavove prema radikalima i demokratama i doveo u pitanje, sa svoje strane, svaku dalju saradnju sa ovim dvema strankama. On je napadao radikalske i demokratske prvake tvrdeći kako se baš on «od početka svoje političke karijere, a ne tek od 6. januara 1929. borio za jugoslovensku ideju. Agenti i pouzdanci Milana Skršića, Nikole Uzunovića, Bože Maksimovića i sličnih «velikih Jugoslovena» godinama su me klevetali da izdajem srpstvo da sam izneverio uspomenu Svetog Save da sam se odrekao pravoslavlja time što se borim za «jugoslovenstvo», a sada je «ovim velikim Jugoslovenskim borcima» Jugovina glavni i jedini ideal.»⁷ Napadi koji su se, u jugoslovenskoj štampi, povremeno javljali na račun Pribićevića, također su privlačili njegovu pažnju. O njima je pisao: «Meni se prigovaralo u poslednje vreme s protivničkih strana, da sam nedosledan, jer sam tobože sa linije najstrožeg centralizma skrenuo u sasvim protivan smer. Međutim, ja nikad nisam bio centralista. Borio sam se za unitaristički sistem državnog uređenja, jer sam verovao, da ćemo tim putem najlakše i najbrže formirati narodno i državno jedinstvo.»⁸ U to vreme, kod Pribićevića se može primetiti izvestan zaokret po pitanju nužnosti rešavanja državnopravnog pitanja. Treba imati na umu da je upravo ovo pitanje on postavljao na prvo mesto kada je proglašena šestojanuarska diktatura. Međutim, od vremena boravka u Pragu, Pribićević je počeo da stavlja u prvi plan pitanje «ideja slobode. Kad budemo slobodni, onda ćemo se kao slobodni ljudi o svemu dogovoriti.»⁹ Ovim je Pribićević dokazao da je boravak u internaciji i atak na njegovu ličnu slobodu ostavio pečat na politička gledišta i da je, upravo to odsustvo iz zemlje, doprinelo da dođe do dalje radikalizacije. Tako je ovaj političar od uverenog centraliste stigao do pozicija federaliste, čime je, u stvari, izveo veliki politički zaokret u vezi sa pitanjem unutrašnjeg državnog uređenja. O svojoj federalističkoj ideji

⁵ I. Petrinović: p.d. str.236.

⁶ S. Pribićević: «Pogledi na stanje u Jugoslaviji i njenu budućnost», 1.12 1931. str.15.

⁷ AJ, fond Pribićević, 83-1-5, «Proglas prijateljima» od 29. 10 1931, str.5.

⁸ S. Pribićević:p.d. str.14.

⁹ Lj. Boban: «Svetozar Pribićević u opoziciji (1928-1936)», Zagreb 1973, str.95,96.

on je govorio Miladi Paulovoj, koja je to potvrdila u svom pismu gde je napomenula da je "Pribićević za stvaranje velike Jugoslavije, zajedno sa Bugarskom. Po njemu bi trebalo da se priđe stvaranju Velike Jugoslavije - federacije ... tako da Balkan bude slovenski!"¹⁰

Inače, Pribićevićovo gledanje na političko stanje u zemlji i njegovo stavljanje državnopravnog pitanja u drugi plan Maček nije prihvatao. On je ostao i dalje pri tome da je državnopravno pitanje prioritetno. Iz pisama koja je Maček slao Pribićeviću vidi se da je on mislio kako sama ideja o demokratiji nije u stanju da zada udarac režimu. Problem se, po Mačeku, nije mogao samo da ograniči na postulate demokratije. On je i dalje smatrao ispravnim redosled koji je u vođenju politike postavio po uspostavljanju diktature: najpre sporazum o preuređenju države, a onda rešenje o pitanju političkih sloboda.¹¹ Dakle, Mačeku je najvažnije bilo da postigne dogovor o federalističkom preuređenju države kojim bi, po njemu, trebalo da reši hrvatsko pitanje. S druge strane, Pribićević je mislio da je potrebno da se reši pitanje preuređenja cele države, a hrvatsko pitanje, koje je inače smatrao važnim, mislio je da treba ostaviti u drugom planu. Između Pribićevića i Mačeka postojala su razmimoilaženja i po pitanju taktike. Dok je Maček ostajao uporno pri tome da za obaranje apsolutističkog režima nije potrebna neka posebna aktivna politika, Pribićević je smatrao da je velika i odlučna borba nužna da bi se diktatorski sistem oborio. Ova razlika u taktici dovela je Pribićevića do toga da je čak pomišljao da obustavi dalju saradnju sa HSS-om. Međutim, do toga ipak nije došlo.

Presudan uticaj na dalji tok saradnje SDS-e i HSS-e imao je sastanak Izvršnog odbora Samostalne demokratske stranke i poverenika sa terena u Zagrebu 30. juna 1932. godine, na kojem je prihvaćeno gledište da diktaturu ne može da zameni centralizam po uzoru na Vidovdanski ustav, već da državno uređenje treba da se temelji na federalističkoj osnovi. Ovaj stav je potvrdio Pribićevićovo odstupanje od unitarističke i centralističke koncepcije koje je počeo da ispoljava još na početku odlaska u emigraciju i koje je sada sazrelo u otvoreni federalizam.

Svakako, odluka Izvršnog odbora SDS-e doprinela je da se odnosi u SDK-i normalizuju, jer je Maček pristao na nagovor Većeslava Vildera, da se održi sastanak Izvršnog odbora SDK-e. Verovatno da su u tom trenutku na Mačekovu odluku presudnu ulogu odigrala dva faktora: «Prvo, zato što je poslije izbora i saziva Skupštine 1931. došlo do aktivnijeg političkog života u zemlji u cjelini ... Drugo ... u ovakvim uvjetima, pasivna politika mogla je dovesti do slabljenja SDK i ponovne orijentacije samostalaca na unitarizam i saradnju s režimom.»¹²

Sastanak je trajao od 5. do 7. novembra 1932. godine u stanu Većeslava Vildera. Od predstavnika SDS-e na sastanku su bili: Većeslav Vilder, Sava Kosanović, Hinko Krizman, Dušan Bošković i Dušan Kecmanović. Sastanku su kao predstavnici HSS-e prisustvovali: Vladko Maček, Josip Predavec, Ivan Pernar, Juraj Šutej, Bariša Smoljan i dr. Ante Trumbić, koji je krajem 1928. godine prišao HSS-i. Treba napomenuti da je sastanku prisustvovao i dr. Mile Budak, kao predstavnik Hrvatske stranke prava, a koji je došao na poziv

¹⁰ Ladislav Hladký, Tomáš Chrobák, Jan Pelikán: "Emigrace Svetožara Pribićeviće v Československu", 2. část - Edice Českých Archivních Dokumentů z let 1932 - 1936, Slovanské Historické Studie, 29, Praha, 2003. str.221,222.

¹¹ H. Matković: Svetožar Pribićević, ideolog, stranački vođa, emigrant, Zagreb 1995, str.242.

¹² Lj. Boban: «Zagrebačke punktacije», Istorija 20.veka, sv.IV, Beograd 1962, str. 327.

Vladka Mačeka, kojem je time hteo da pokaže da je hrvatska opozicija jedinstvena. Na kraju sastanka, kao plod dugotrajnih rasprava, potpisana je rezolucija poznata pod nazivom Zagrebačke punktacije.¹³

Mada Pribićević nije bio prisutan na pomenutom sastanku treba imati na umu da su donesene odluke bile u skladu sa njegovim političkim ubeđenjem. U prvoj tački, gde se isticalo da je narodni suverenitet jedini izvor svakog političkog autoriteta i javne vlasti, izrečena je osuda diktatorskog režima i kraljeva apsolutizma, što je Pribićeviću svakako bilo važno. U trećoj tački govorilo se o srbijanskoj hegemoniji koja deluje destruktivno i koja je uzela najviše maha od vremena proglašenja diktature, što je opet odgovaralo Pribićeviću, jer je on smatrao kralja Aleksandra najvećim krivcem za stanje u zemlji. U tački 4 tražilo se vraćanje na 1918. godinu i da se ukloni hegemonija iz svih naših krajeva. I sa tom tačkom se slagao Pribićević, što je dokazao još iste godine kada je u svojoj knjizi napisao: «Sporazum sa Srbima izvan Srbije, Hrvatima i Slovencima ne može se postići dok se pošteno ne prizna da ova prevlast postoji i dok se ne pokaže dobra volja da se ona ukloni ... Povratak na 1918. ne znači raspad države. To znači da ponovno treba odlučiti o svim pitanjima Države Srba, Hrvata i Slovenaca; da politički razvoj od 1918. do danas treba jednostavno biti zbrisan. Treba iznova odlučiti i o obliku države i o unutarnjem ustrojstvu države. Obrazac je status quo ante 1. prosinca 1918. Kad bismo se zaustavili na temelju od 1. prosinca 1918, to bi značilo prihvatiti monarhiju i unitarizam koji su 1. prosinca proglašeni. A mi to ne možemo.»¹⁴ U to vreme, Pribićević je po prvi put pisao da se kriza u Jugoslaviji može rešiti samo na bazi federalizma, dodajući da federalizam «mora biti širok, a ne uzak i ograničen kao nemački.»¹⁵ Ovim rečima on se obraćao Seton-Votsonu, svom prijatelju još iz vremena pre Prvog svetskog rata, koji je kao britanski novinar pisao o veleizdajničkom i Fridjungovom procesu, stavivši se, nedvosmisleno, na stranu optuženih pripadnika Hrvatsko-srpske koalicije.¹⁶ Ovakvom izjavom Seton-Votsonu Pribićević je nameravao da internacionalizuje političku borbu koju je povelala SDK-a u Jugoslaviji i da joj da, u skladu sa svojim uverenjima, oštar karakter.

Osim prepiske sa ovim poznatim engleskim diplomatom koja je imala za cilj da upozna svet sa borbom koju SDK-a vodi u zemlji, Pribićević je odlučio da krene u Pariz u jesen 1932. godine i da tamo nastavi borbu protiv diktature, jer je smatrao da će u Parizu njegovi govori i susreti dati daleko više ploda nego što su dali u Češkoj. Već početkom decembra 1932. godine, Pribićević je govorio o prilikama u Jugoslaviji pred Odborom za spoljne poslove francuskog parlamenta. Tom prilikom on se žestoko oborio na kralja i njegov režim, tvrdeći da je «diktatura uzela čisto antihrvatski pravac. Sve što nosi hrvatsko obilježje stavljeno je izvan zakona. U stvari cio je hrvatski narod stavljen izvan zakona. Mržnja na hrvatstvo ide tako daleko, da je u jednom hrvatskom kalendaru zaplijenjena i slika pok. Radića i slika njegovog groba. Rečeno je da je diktatura uvedena zato da bi se ostvarila jugoslavenska ideja. Ali to je samo maska, pod kojom se krije izrazito velikosrbijanska politika. Treba imati sa srpske strane moralne hrabrosti, da se javno konstatuje i žigoše ova činjenica.»¹⁷ Pribićević je dalje u svom govoru optuživao kralja da je kriv jer je «na političkom polju ropstvo. Na nacionalnom polju: Srbi i Hrvati u svojoj istoriji nisu nikad bili tako daleko jedni od drugih

¹³ Tekst rezolucije se nalazi u celosti u radu Lj. Bobana: »Zagrebačke punktacije«, str. 329,330.

¹⁴ S. Pribićević: »Diktatura kralja Aleksandra«, str. 126.

¹⁵ Lj. Boban: »Svetozar Pribićević u opoziciji«, str. 120.

¹⁶ Hugh and Christopher Seton-Watson: »Making of a New Europe«, University of Washington Press, Seattle 1981, str.69,77.

¹⁷ Predavanje Svetozara Pribićevića o šestojanuarskoj diktaturi održano u Parizu 6. decembra 1932. H. Matković: »Svetozar Pribićević ideolog, stranački vođa, emigrant«, str.297,298.

kao što su danas.»¹⁸ Zbog toga je, Pribićević tražio od Francuske da pomogne «jugoslavensku demokraciju» koja jedina zna put iz krize u Jugoslaviji, a to je «najprije republikanska državna forma i zatim unutrašnja državna organizacija na bazi federacije.»¹⁹ Dakle, Pribićević je po prvi put javno i sasvim jasno izjavio da je za rušenje dinastije i uspostavljanje republike na federativnoj osnovi.

U to vreme, on je završio i svoju knjigu «Diktatura kralja Aleksandra» koja najvećim delom predstavljala njegov obračun sa kraljem, ali i politički aktivan tekst koji je imao za cilj da se uhvati u koštac sa diktaturom i da ukloni nju i njenog nosioca, te da uspostavi nove odnose u jugoslovenskoj državi. U ovoj knjizi on je pisao o tome na kojoj osnovi bi trebalo uspostaviti federativno uređenje buduće države. Tako je zaključio: «Treba dobro shvatiti da se nameće korijenita promjena unutrašnjeg ustrojstva države. Mi moramo prihvatiti federalizam ... Federacija bi se mogla izvesti po narodnim granicama, tako da bi bile samo tri federativne jedinice: jedna za Srbe, druga za Hrvate i treća za Slovence. Ali mogla bi se konstituirati i federacija političko-povijesnih individualiteta koji su nastajali tijekom vijekovnog opstojanja Južnih Slavena. Prvi oblik federacije može biti samo načelno uzet u obzir ... Ostaje druga kombinacija.»²⁰ Pribićević je bio za široku federaciju i u njoj je video rešenje hrvatskog pitanja. Zbog toga, on je pisao: «Hrvati ne traže potpuno odvajanje od Srba; hrvatski se problem može riješiti u okviru federativne Jugoslavije, uz uvjet da ta federacija ipak bude široko shvaćena i uz uvjet da se različitim individualitetima dade dovoljno zraka i prostora.»²¹ O svojoj knjizi, on je pisao trojici prijatelja 1933. godine, gde je između ostalog istakao da «moja knjiga ruši temelje dosadašnje srbijanske politike, i tu ste svi što no se kaže kao zapeta puška, spremni da branite te temelje, ne pitajući kuda takovo držanje vodi u posljednjoj konsekvenciji ... međutim ja ... nikada nisam pod Srbijom mislio narod u Srbiji, nego njegove političke faktore, naročito zvanične, koji su uglavnom odgovorni za vođenje politike.»²² U pismu, Pribićević se osvrnuo i na položaj Hrvata, pa je rekao da «srbijanski prvaci na žalost još uvek ne poznaju psihologiju Hrvata. Tako jedan misli da će zadobiti Hrvate, ako na jednom mestu izjavi stari izraz «samostalan» jer Hrvati polažu na tu reč. Drugi misli da će Hrvate imati uza se upotrebom neke druge reči ili izraza. To je kao što na dvoru misle, da će se zadobiti Hrvati, ako se jednom kraljevom sinu dade ime Tomislav. Za Boga miloga kako može dugo da postoji takva osnovna zabluda. Ta ne radi se Hrvatima o imenu, rečima ... nego o tome, da njihov položaj ... ne bude ničija pa ni srpska koncesija, kao što ni Srbi ne bi nikad dopustili da njihov položaj bude neka hrvatska koncesija ... I ako se hoće zajednica sa Hrvatima ... mora se napuštati stara ideologija i stara terminologija, koja je nasleđena od predratne homogene Srbije.»²³

Međutim, njegov nemiran karakter nije mu dozvolio da se zadrži samo na održavanju predavanja, na prepisci i pisanju knjiga, već je u martu 1933. godine tražio od dr. Juraja Krnjevića, glavnog tajnika HSS-e da se ujedini politička emigracija i da se u tom cilju održi sastanak «sviju grupa i nijansa emigracije radi zauzimanja zajedničkog stava.»²⁴ Ipak, uskoro je napustio tu ideju, pošto je zaključio da su među emigrantima razlike «kao između neba i zemlje.» Tu je pre svih mislio na dr. Antu Pavelića koji je prema Pribićevićevom pismu Košutiću hteo «potpuno samostalnu hrvatsku državu; a prema verzijama u javnosti ta bi se država

¹⁸ Isto, str.299.

¹⁹ Isto, str.300.

²⁰ S. Pribićević: p.d. str.118, 122.

²¹ Isto, 130.

²² AJ, fond Pribićević, 83-1-184, pismo trojici prijatelja, str.1,2.

²³ Isto, str.5.

²⁴ Lj. Boban: p.d. str.205.

imala da stvori pomoću Italije.»²⁵ Za razliku od njega Pribićević je «za državnu zajednicu sviju Južnih Slavena, uračunavši ovamo i Bugarsku prema programu, koji sam razvio u svojoj knjizi. Ta državna zajednica treba da se ograniči na minimum zajedničkih poslova, toliko, koliko je za zajednicu neophodno potrebno.» Iz ovoga proizlazi da je Pribićević odbijao svaku saradnju sa Pavelićem, ali i da je ostao na jugoslovenskim pozicijama, i to takvim da je jugoslovensku formulu proširio na sve Južne Slovence, čime se u stvari, približio stavovima svog pokojnog prijatelja Stjepana Radića. O razdrobljenosti jugoslovenske emigracije pisao je i Augustu Košutiću gde je istakao u pismu iz Pariza od 20. marta 1933. da "ovih sam dana dobio poruke iz Zagreba od naših zajedničkih prijatelja, koji se žale na razrovanost emigracije. Prigovaraju da ja zastupam jedno, Vi drugo a Krnjević treće, da ne govorimo o ostalima u emigraciji. Od njih se traže žertve i zajednička akcija i borba koju oni i provode, a nas nekoliko ne može se složiti u jednoj koncepciji, liniji i akciji. Oni kod kuće rade sve u formacijama SDK, a od nas nisu vidjeli još ništa zajedničkog, ni jedan korak, pa čak ni jedan gest... I u samom Parizu, koji se sada življe interesuje za naša pitanja, osjeća se nesklad naše emigracije..."²⁶

U međuvremenu, u Jugoslaviji je uhapšen Vladko Maček zbog toga što je sudelovao na sastanku SDK-e, početkom novembra 1932. godine i zbog toga što je objavio Punktacije te davao u vezi sa njima izjave novinarima. Početkom aprila 1933. godine protiv Mačeka je podignuta optužnica koja ga je teretila za sudelovanje u sastavljanju i donošenju rezolucije od 7. novembra 1932. godine. Krajem aprila, Maček je osuđen na tri godine zatvora.²⁷

Pribićević je bio informisan o tome šta se dešavalo sa Mačekom i o tome nam svedoče njegova pisma upućena Košutiću, u kojima je krajem marta 1933. godine pisao kako ima nameru da zajedno sa Vladimirom Radićem (sinom Stjepana Radića) osnuje Ligu za prava čovjeka i da, čim je osnuje, stavi «na dnevni red pitanje Mačekovo i torture u našoj zemlji.»²⁸ Pribićević je bio upoznat i sa pokušajem kralja da preko dr. Laze Markovića utiče na HSS-inog političara Josipa Predaveca da razgovara sa Mačekom i da ga nagovori da uđe u pregovore na osnovu kojih bi se izvršila promena u unutaršnjem uređenju zemlje na osnovu širokih samouprava. Međutim, Predavec je tu ponudu odbio. Posle toga bilo je još nekoliko pokušaja da se postigne dogovor sa zatvorenim Mačekom, međutim, Maček je sve ponude odbio. O svim tim kontaktima Pribićevića su informisali njegovi prijatelji, posebno, Većeslav Vilder. U pismu Košutiću, o tim događajima, Pribićević je pisao: «Na isti način, kao srbijanske stranke, i kralj želi i nastoji, da za sebe riješi centralno pitanje sporazuma s Hrvatima. Poručivao je Mačeku preko Šubašića, da njih dvojica sami treba da naprave autoritativni sporazum. Maček se nije htio upuštati ni u kakve razgovore o tom izjavivši, da neće da raspravlja ni o čemu dok je u zatvoru, a konačno je pomenutom meštru u razgovoru rekao, da bi ipak prije svakog sporazuma trebao u prvom redu sprovesti slobodne izbore u tu svrhu da se vidi, na čijoj je strani narod. No taj Mačekov predlog kralj je odbio time, da ne da izbore sve dotle, dok nema sporazuma.»²⁹ U vezi sa pomenutom političkom situacijom u zemlji, Pribićević je u decembru 1933. godine poslao memorandum Tomašu Masariku koji su zajedno sa njim napisali August Košutić i Juraj Krnjević. U njemu su analizirali položaj

²⁵ Isto.

²⁶ Željko Karaula, Pisma iz emigracije - izvod iz korespondencije Svetozara Pribićevića i Augusta Košutića (1933-1936), Letopis, Srpsko kulturno društvo Prosvjeta, Zagreb, sv.13, Pismo S. Pribićevića A. Košutiću iz Paiza od 20. 3. 1933. str.73,74.

²⁷ O suđenju Maček je pisao u svojim Memoarima; vidi hrvatsko izdanje, Zagreb 1992, poglavlje «Zatvor», str.99-109.

²⁸ Pismo je u celosti objavio Lj. Boban: p.d. str.205-208.

²⁹ Lj. Boban: p.d. str.130.

Hrvata u zemlji. Tom prilikom su se nedvosmisleno suprotstavili kralju i režimu optuživši ih da je "danas u Jugoslaviji zabranjeno hrvatskom narodu se zvati hrvatskim imenom, svi znaci političke individualnosti naroda su zabranjeni ... Danas je hrvatski narod postavljen praktično mimo zakona..." s tim da su tvrdili, doduše neistinito, da je režim kralja Aleksandra osudio više Hrvata nego Austro-Ugarska za celog svog veka.³⁰

U to vreme, Pribičević je što više nastojao da utiče na politiku SDS-e u zemlji. Da bi što bolje pojasnio svoje stavove on je pred Novu godinu 1934. godine napisao «Pismo Srbima», koje je poslao u Jugoslaviju i koje su njegove pristalice delile kao letak. U ovom pismu, Pribičević je uglavnom ponovio neka svoja bitna stanovišta koja je u knjizi «Diktatura kralja Aleksandra» već napisao. U stvari, ovo pismo je bilo poslato u zemlju zato jer se u Jugoslaviji nije mogla da nabavi njegova knjiga i ono je predstavljalo svojevrsan sažetak njegovih misli iznesenih u knjizi.

U pismu, on je još jednom napao diktaturu «kojoj je dan oblik apsolutne monarhije, a to je najgori, napokvareniji i najnedostojniji režim pod nebeskim svodom.»³¹ Odgovornost za diktaturu on je uglavnom baca na Srbiju tvrdeći da je «diktatura došla iz Beograda. Diktaturu je proglasio bivši srpski kralj. Ta se diktatura uglavnom oslanja na generale, koji su Srbi iz Srbije, na visoku birokraciju, koja većinom ptiče iz Srbije, i na beogradsku čaršiju ... Ovo su činjenice, koje se ne dadu pobiti.»³² Zatim, Pribičević je podsećao da je nekada srpstvo značilo isto što i ideja slobode, te se pozivao na pisanje i delovanje Svetozara Markovića i Svetozara Miletića. Zbog toga, on je pozvao «Srpstvo» da treba «listom da ustane protiv toga nedostojnog režima», a onda poručio: «U ostalom, Srbi treba da uvide i da shvate, da oni nemaju nikakvog ni moralnog, ni političkog, ni nacionalnog, ni istorijskog prava, da vladaju nad Hrvatima i da ih silom drže u zajednici sa sobom.» On je apelovao na Srbe da priznaju Hrvatima pravo «da se sami slobodno opredele prema ideji državne zajednice» s njima i da odluče o svojoj budućnosti.³³

Ovo «Pismo Srbima» izazvalo je progone njegovih najbližih saradnika u zemlji. Čak su Većeslav Vilder i Sava Kosanović proveli neko vreme u zatvoru. Zbog toga što je bio zatvoren, a verovatno, i zbog toga što je «Pismo» izazvalo dosta problema samostalcima po pitanju dalje saradnje sa srpskom opozicijom, Vilder je prekinuo prepisku sa Pribičevićem. Zbog «Pisma», Pribičević je bio izložen i kritici Hinka Krizmana, ali, od svojih stavova nije ni za jedan pedalj odstupio, već naprotiv, branio ih je sa još većom odlučnošću. O "Pismu Srbima", on je 19. marta 1934. godine pisao A. Košutiću tvrdeći da nisam tim pismom pozivao na revoluciju iz Pariza nego sam preporučio širenje revolucionarnih ideja i duha u narodu t.j. ideja koje mogu da pripreme revolucionarne pokrete a tu spada svakako ideja o priznanju samoodređenja Hrvatima."³⁴

Njegova kritika političke situacije u zemlji i slabosti opozicionih stranaka najvećim delom išla je na račun srbijanske opozicije, jer za njih je u pismu Košutiću tvrdio "da Srbijanci još ne misle na ozbiljnu borbu, nego još uvijek očekuju, da će im Aleksandar dobaciti koju mrvicu vlasti sa svog stola. Pod tim mislim na

³⁰ Ladislav Hladký, Tomáš Chrobák, Jan Pelikán, Isto, str.257.

³¹ H. Matković: p.d. str.256.

³² Isto, str.257.

³³ Isto.

³⁴ Ž. Karaula, , pd, Pismo S. Pribičevića A. Košutiću iz Pariza od 19. 3 1934. str.77.

stare vođe svih tamošnjih stranaka ... Stari su većinom bivši ministri, koji čuvaju svoje penzije ili su zaraženi starim mentalitetom."³⁵

Pribićević je bio duboko uveren da je za promenu režima u Kraljevini Jugoslaviji bila neophodna pomoć velikih sila. S jedne strane, njih je smatrao najodgovornijima za to što je režim i dalje opstajao, a ubeđenost Male Antante i Francuske da Jugoslavije može da igra ozbiljnu ulogu u eventualnom budućem svetskom sukobu potpuno naivnom., što je Aprilski rat iz 1941. godine pokazao tačnim. O tome je pisao Košutiću iz Pariza 14. jula 1934. istakavši da "Francuska i Mala Antanta računa na vojnu snagu Jugoslavije u slučaju kakvog međunarodnog sukoba. Sve je sada u tim da se demonstrira da bi u tom slučaju došlo do rasula te vojne snage, na koju se računa. Kad bi u to povjerovali u Parizu, Pragu itd. brzo bi u svom interesu intervenirali za promjenu situacije..."³⁶

Međutim, atentat na kralja Aleksandra izvršen u Marseju 9. oktobra 1934. godine prekinuo je Pribićeviću političku aktivnost u Francuskoj. Naime, on je bez ikakva objašnjenja uhapšen samo dva sata nakon atentata i odveden prvo u policijsku stanicu, a potom u zatvor Sante, gde je proveo osamnaest dana. U međuvremenu uručen mu je dekret o progonu iz Francuske, a iz zatvora je pušten 26. oktobra. Svoje ogorčenje zbog svega što mu se desilo u Francuskoj izneo je u pismu Augustu Košutiću gde je na kraju teksta napisao: «To sam doživio u Francuskoj, koja hoće da važi kao slobodna i demokratska zemlja ... Da nije bilo ovdje prijatelja, koji su zaslužili moje poštovanje, ja bih im vratio i legiju sa najvećim ogorčenjem, ali su me ovi prijatelji molili, da ne prenosim moje ogorčenje, koje je pravedno, na celu Francusku, pa zbog toga nisam dosad u toj stvari učinio ništa.»³⁷ S druge strane, ovakav stav francuskih vlasti, u vremenu neposredno nakon atentata, bio je razumljiv. Naime, Pribićević je još na početku emigracije pokušao da održi kontakte i sa pripadnicima ustaško - domobranskog pokreta, a u cilju okupljanja svih snaga u emigraciji protiv diktature kralja Aleksandra. Tako se sastao u Parizu, posredstvom Vlatka Radića (sina Stjepana Radića) sa Branimirom Jelićem, Pavelićevim opunomoćenikom. O tome on je pisao u svom pismu Košutiću od 15. maja 1933. godine gde je istakao da Pavelićeva politika potpunog cepanja Jugoslavije samo učevršćuje Aleksandrov režim u zemlji.³⁸ Ovaj sastanak opisao je i Jelić u svojim uspomena istakavši kako ga je Pavelić "u Italiji zamolio, da se sastanem sa Pribićevićem koji je tražio sa nama vezu ... Pribićević je pledirao da bi smo mi pristali na zajedničku suradnju i obaranje režima kod kuće, a zatim da bi se stvarala neka federacija, pa ako narod to hoće i samostalna država. Svakako je tražio od nas da se distanciramo od politike Italije i Njemačke i što više povezali sa ljevičarskim pokretom u Francuskoj.(...) On je naš energičan način borbe u načelu odobravao, te tražio da o svemu obavjestim Pavelića, da se svakako u jesen sastanemo i nastojimo organizirati jedinstvenu akciju cijele emigracije(...) silno me razveselila i njegova izjava, da on Pribićević ne bi imao ništa protiv toga da se osnuje - ako to hrvatski narod hoće - hrvatska država, iako bi njemu bilo draže da se pronade neki sporazum na jednoj federativnoj ili konfederativnoj bazi."³⁹ Zbog svega navedenog ne treba da čudi zašto su francuske vlasti neposredno nakon atentata Pribićevića sumnjičile za vezu sa atentatorima.

³⁵ Isto.

³⁶ Isto, S.Pribićević A Košutiću, Pariz, 14.7 1934, str.79.

³⁷ Lj. Boban: p.d. str.146.

³⁸ Isto, str. 224.

³⁹ Jere Jareb, Političke uspomene i rad dr. Branimira Jelića, Cleveland, 1982, p.82,83. Kao i kod Ž. Karauka, nd, str.85,86.

Ipak, sredinom februara 1935. godine Pribićević je dobio rešenje kojim se poništava dekret o njegovom progonu iz Francuske, a ujedno mu je predat i novi dokument, kojim mu je odobren stalni boravak u Francuskoj.

Posle atentata u Marselju, a na osnovu oporuke kralja Aleksandra, napisane na Bledu 5. januara 1934. godine uspostavljeno je Namesništvo, koje je trebalo da upravlja zemljom do punoletstva novog, u to vreme, jedanaestogodišnjeg kralja Petra II. Namesništvo je imalo tri člana, ali je stvarnu vlast imao prvi član, knez Pavle Karađorđević. Ipak, knez Pavle nije imao autoritet koji je imao pokojni Aleksandar. Zbog toga je izgledalo da će režim u zemlji biti liberalniji, premda knez Pavle nije imao nameru da sprovede reformu Ustava, opravdavajući to činjenicom da dok je kralj maloletan, on na to nema prava. Čim je došlo do krize vlade Nikole Uzunovića, mandat za sastav nove vlade knez je poverio Bogoljubu Jevtiću, ministru spoljnih poslova u prethodnoj vladi. U konsultacijama za sastav vlade Jevtić se oslanjao na Radikalnu stranku, a nudio je ministarske portfelje Korošcu i Spahi kako bi ih pridobio za svoju politiku. Međutim, Jevtiću nije uspelo, premda je silno želeo, da u vladu uđu i predstavnici opozicionih stranaka. Jevtićeva vlada je, da bi doprinela smirivanju situacije u Hrvatskoj, predložila Namesništvu da oslobodi Mačeka iz zatvora, što je Namesništvo i učinilo.

U međuvremenu, predsednik Demokratske stranke Ljuba Davidović je predložio Mačeku da u slučaju raspisivanja skupštinskih izbora bude na čelu svih opozicionih stranaka. Kada je 5. maja 1935. godine objavljen ukaz o raspisivanju izbora, Maček je prihvatio Davidovićev predlog da bude nosilac liste ujedinjene opozicije. Posle završenih izbora pobedila je vladajuća Jugoslovenska narodna stranka na čelu sa predsednikom vlade Bogoljubom Jevtićem koja je dobila 1, 738.390 glasova, dok je lista opozicije V. Mačeka dobila 938.248 glasova.⁴⁰ Premda je Jevtićeva lista pobedila na izborima, njegova vlada je pala. U rezoluciji Udružene opozicije, objavljenoj 30. maja, a koju su potpisale sve grupe koje su učestvovalе na njenoj izbornoj listi osim JMO, a potom u posebnoj rezoluciji SDK-e od 2. juna, najavljeno je da opozicija neće poslati svoje predstavnike u Skupštinu. SDK-a je istakla i zahtev da se Skupština odmah raspusti i da se raspišu novi izbori na osnovu novog izbornog zakona. Budući da su izbori pokazali da je veliki broj birača protiv Jevtićeve vlade, princ Pavle je odlučio da ukloni Jevtića i da novu vladu poveri Milanu Stojadinoviću. Njegova vlada je bila kombinacija tri stare političke stranke: deo Radikalne stranke, Slovenske ljudske stranke i Jugoslavenske muslimanske organizacije – sada udružene u novu formaciju Jugoslovensku radikalnu zajednicu.

Pribićević je pratio dešavanja u zemlji, ali je za razliku od Mačeka koji je verovao da bi mogao nešto postići u pregovorima sa vladajućim krugovima, on bio drugog mišljenja, smatrajući da uprkos raspisanim izborima do stabilizacije u zemlji neće doći, jer se sa raspisivanjem izbora neće rešiti hrvatsko pitanje i zato jer će na izborima 90% Hrvata glasati za Mačeka. «A već taj sam fakat ubija diktaturu, koja je uglavnom bila uvedena zbog Hrvata.»⁴¹ Inače, Pribićević je slično Trumbiću, u početku bio protiv toga da SDK-a izade na izbore, ali se ipak na kraju priklonio izlasku na izbore ocenivši da su sve optužbe režima da je Maček separatista lažne i pobijene činjenicom da se on nalazi na čelu liste u kojoj sudeluju srbijanski političari Ljuba Davidović i Joca Jovanović. Kada je Pribićević saznao da je opozicija odlučila da bojkotuje rad Skupštine izrazio je zadovoljstvo, ali je zato, čim je čuo da je uspostavljena nova vlada na čelu sa Stojadinovićem,

⁴⁰ Novosti, 128/ 8. 5 1935. str.1.

⁴¹ Lj. Boban: p.d. str.150.

počeo, doduše i na nagovor Košutića, da razmišlja o povratku u zemlju. Činjenica da je opozicija i dalje ostala ujedinjenom i da je, kakav takav, dogovor sklopljen između demokrata i zemljoradnika s jedne i SDK-e sa druge strane, kod Pribićevića su ponovo, posle stanovitog zamora i razočarenja nakon hapšenja, probudili želju za političkom borbom. On je u pismu vođstvu SDS-e, pisao da se po pitanju državnog uređenja «treba izjasniti za federalistički program ... Jasno je da u tom pitanju moramo biti potpuno solidarni sa Hrvatskom seljačkom strankom. Ali jasno je i to da se ne može ići dalje od federalizma. Ja mislim da bi trebale da budu federalne jedinice: Srbija, Hrvatska, Vojvodina, Slovenija, Bosna i Hercegovina. Ova poslednja predstavljala je jednu istorijsku i političku individualnost preko hiljadu godina, ... ako bi se obostranim sporazumom pronašlo da treba tu pokrajinu podeliti između Srbije i Hrvatske mi ne možemo iz toga praviti veliko pitanje i ako ja mislim da bi to bila velika pogreška.»⁴² Pošto je Svetozar Pribićević bio Srbin iz Hrvatske, odlično je osećao pitanje «plemenskih manjina» koje bi «u pojedinim federalnim jedinicama ... morali imati garantovan svoj položaj koji ne može zavisiti od čefa većine plemenske.»⁴³ Na kraju teksta, Pribićević je ponavio svoju staru misao o jednom narodu, ističući da «prema objektivnim elementima, koji čine pojam naroda Srbi i Hrvati su jedan narod... Da bi se u tom smislu moglo dalje raditi, treba najpre ostvariti punu jednakost i ravnopravnost Srpstva i Hrvatstva.»⁴⁴

Ponesen tom mišlju, Pribićević je na proleće 1936. godine pokušao svoje prijatelje iz inostranstva da pridobije da izvrše intervenciju u Beogradu kojom bi mu se omogućio povratak u zemlju. Međutim, ni jedan pokušaj nije uspeo, tako da su se Pribićevićeve nade da će promene u političkom vrhu države imati kao posledicu i promenu stava prema njemu u potpunosti izjalovile.

Razočaran zbog dešavanja u Jugoslaviji, u leto 1936. godine Svetozar Pribićević je napustio Pariz i oputovao u Prag. Bio je tada već teško bolestan.. Čim je doputovao u Prag, Pribićević je nastavio prepisku sa svojim političkim istomišljenicima i prijateljima. I dalje se zalagao za zajedničku akciju svoje stranke i HSS-e, ali od svih je skrivao svoju tešku bolest koja ga je pokosila 15. septembra 1936. godine. Nakon smrti, Pribićevića su kako političari tako i ideologije počeli da tumače na različite načine, već prema tome šta je kome odgovaralo da iz njegove političke delatnosti uzme i iskoristi za sopstvene ciljeve. Jedno je očito. Pribićević je celog života bio vatreni borac za svoja uverenja. On se neprestano srčano borio za nacionalna prava Srba iz Hrvatske i za njihovo izjednačavanje sa Hrvatima, smatrajući da će ih oni najlakše steći u zajedničkoj državi Srba i Hrvata u kojoj će hrvatski i srpski nacionalizam biti zamenjeni jugoslovenskim. Ono što je promenio u političkoj borbi i to posebno od trenutka kada je otišao u emigraciju, bio državni koncept. I tako dok se u prvim godinama postojanja zajedničke države zalagao za centralizam, kasnije ga je napustio, i jednako žestoko počeo da brani svoj stari federalistički koncept kojeg se držao za vreme postojanja Austro - Ugarske. Svoje razočarenje jugoslovenskom idejom čiji je bio glavni nosilac, možda je najbolje izrazio u poslednjim trenucima političke borbe rekavši da Srbima i Hrvatima fali "subjektivna svijest da su jedno ... ko hoće da je Jugoslaven taj mora odbaciti svaku drugu narodnost.»⁴⁵

⁴² AJ, fond Pribićević 83-1-199, pismo S. Pribićevića upućeno vođstvu SDS avgusta 1935. godine, «Skica za diskusiju o preuređenju države», str.2-4.

⁴³ Isto, str.4.

⁴⁴ Isto, str.5.

⁴⁵ AJ, fond Pribićević, 83-1-199, «Skica za diskusiju o preuređenju države», str.5.

Zaključak: Kada je proglašena šestojanuarska diktatura Pribićević se ubrzo našao pod udarom režima, dve godine je proveo u internaciji, a na leto 1931. godine napustio je zemlju i u nju se nikad više nije vratio. Ovaj period od diktature pa do njegove smrti 1936. godine bio je vreme u kojem je radikalizovao svoja stanovišta. Tada je došao do zaključka da centralizam i unitarizam, za koje se borio od trenutka osnivanja Kraljevine Srba Hrvata i Slovenaca, nisu postali garant ravnopravnosti kakvu je on zamišljao. U to vreme je odbacio čak i blaži oblik unitarizma, a svoje federalističko shvatanje, kojeg se držao u Austro-Ugarskoj, pretvorio u program koji se zasnivao na priznavanju nacionalne individualnosti, verujući da će samo na tom temelju moći da učvrsti jugoslovensku državu i da reši hrvatsko pitanje.

Summary: At the beginning of the 1920s, when the Yugoslav king Aleksandar Karadjordjević proclaimed dictatorship, Svetozar Pribicevic started his political struggle as opposition to the government and the king. King's answer on his political struggle was to arrest him. Pribicevic was arrested till the 1931. when he emigrated to Prague and Paris. By the time, he changed his political support to the centralism and unitarianism which he had done during the existence of parliamentary life in Kingdom SHS. As the time goes by, he became closer to the Croats stand point inside of their coalition, under the name Peasant - Democratic Coalition. It means that he did not only left unitarism and centralism but more, he supported political ideas of federalisation of the Kingdom of Yugoslavia.

Key words: Svetozar Pribicevic, Independent Democrat Party, Croat Peasant Party, Peasant - Democrat Coalition, Vladko Macek, unitarism, centralism, federalism, unitarianism, Serbo - Croat relations, Belgrade, Brus, Prague, Paris.